

بدرقه باشکوه علامه عقل و عرفان

رهبر معظم انقلاب بر پیکر علامه حسن زاده آملی اقامه نماز کرد و در پیامی، فقدان این روحانی دانشمند و ذوفنون را تسلیت گفتند

گروه اندیشه - دیروز، همزمان با اربعین حسینی، شهر آمل شاهد وداع جانسوز علاقه‌مندان علامه حسن زاده آملی با پیکر این عالم ربانی و سالک توحیدی بود. هزاران نفر از مردم این شهر و نیز، جمعی از دوستان این حکیم عارف از دیگر نقاط، در مراسم تشییع او تا خانه ابدی اش حضور داشتند. به گزارش خبرگزاری صدا و سیما، در این مراسم که با رعایت شیوه‌نامه‌های بهداشتی برگزار شد، مردم قدرشناس آمل پیکر علامه حسن زاده آملی را از میدان ۱۷ شهریور تا میدان قائم این شهر بدرقه کردند و پس از آن، پیکر این عالم ذوفنون، به زادگاهش، روستای «ایرا» در بخش لاریجان انتقال یافت تا در منزل ابدی اش آرام گیرد.

■ **اقامه نماز و پیام تسلیت رهبر انقلاب**
همچنین، به گزارش پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار رهبر انقلاب، حضرت آیت‌... خامنه‌ای، شامگاه یکشنبه، چهارم مهرماه، با حضور در کنار پیکر مرحوم آیت‌... حسن زاده آملی، ضمن اقامه نماز میت و قرائت کلام... مجید، با آن عالم عارف وداع کردند.

در این مراسم جمعی از نزدیکان مرحوم آیت‌... حسن زاده آملی نیز حضور داشتند. همچنین، حضرت آیت‌... خامنه‌ای طی پیامی، با تسلیت ارتحال آیت‌... حسن زاده آملی، این روحانی

دانشمند را از جمله چهره‌های نادر و فاخری دانستند که نمونه‌های معدودی از آنان در هر دوره، چشم و دل آشنایان را می‌نوازد و توأماً دانش و معرفت و عقل و دل آنان را بهره‌مند می‌سازد. متن پیام معظم‌له به این شرح است:

بسم... الرحمن الرحیم
با تأسف خبر در گذشت عالم ربانی و سالک توحیدی، آیت‌... آقای حسن زاده آملی رحمتاً... علیه‌الرحمت در یافت کردم. این روحانی دانشمند و ذوفنون از جمله چهره‌های نادر و فاخری بود که نمونه‌های معدودی از آنان در هر دوره، چشم و دل آشنایان را می‌نوازد و توأماً دانش و معرفت و عقل و دل آنان را بهره‌مند می‌سازد. نوشته‌ها و منشآت این بزرگوار منبع پر فیضی برای دوستداران معارف و لطائف بوده و خواهد بود ان شاء... اینجانب به همه دوستان و شاگردان و ارادتمندان ایشان، به‌ویژه به مردم مؤمن و انقلابی‌آمل و جوانان مشتاقی که مجذوب مواضع انقلابی و خلیقات والای انسانی آن مرحوم بودند تسلیت عرض می‌کنم و رحمت و مغفرت و علو درجات ایشان را از خداوند متعال مسئلت می‌نمایم. سید علی خامنه‌ای
۴ مهر ۱۴۰۰

ضرورت «جهاد تبیین»

رهبر انقلاب با اشاره به هجمه تبلیغاتی دشمن، بر استفاده از منطق و شیوه‌های اخلاقی

و نیز، امکانات فضای مجازی برای بازگویی حقایق، تأکید کرد

افزودند: «شما دانشجویان عزیز که میوه دل ملت و امیدواری کشور هستید با اهمیت دادن به مسئله تبیین حقایق، هر کدام مانند چراغی اطراف خود را روشن و ابهام‌زدایی کنید.» ایشان امکانات ناشی از فضای مجازی و رسانه‌ای برای روشنگری و پاسخ به ابهامات را مغتنم خواندند و گفتند: «البته اصل قطعی در قضیه جهاد تبیین و بازگویی حقایق، استفاده از شیوه‌های اخلاقی و بیان مسائل همراه با منطق، متانت، عقلانیت کامل و استفاده از عواطف انسانی و پرهیز از دشنام، تهمت، دروغ و فریبکاری در مواجهه با افکار عمومی است.» حضرت آیت‌... خامنه‌ای با ابراز خرسندی از مجهز بودن جوانان به فکر، عقلانیت و آگاهی‌های فراوان، بر لزوم تقویت روزافزون این ویژگی‌ها تأکید و خاطر نشان کردند: «راه حضرت سیدالشهدا، راه مبارک و شیرینی است که به نتیجه و توفیق قطعی می‌رسد و شما جوانان ان شاء... خواهید توانست با الهام از این راه و معارف نورانی، کشور را به قله‌های سعادت مادی و معنوی برسانید.» در این مراسم، حجت الاسلام والمسلمین ربیعی به سخنرانی و آقای مطیعی به مرثیه‌سرایی و ذکر مصیبت پرداختند.

مراسم عزاداری اربعین سید و سالار شهیدان، حضرت اباعباد... الحسین علیه السلام و اصحاب باوفای ایشان، از طریق ارتباط تصویری از دانشگاه تهران (محل تجمع هیئت‌های دانشجویی) با حسینیه امام خمینی (ره)، در حضور رهبر انقلاب اسلامی برگزار شد. به گزارش پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌... خامنه‌ای، ایشان در این مراسم و در سخنان کوتاهی، مقطع عاشورا تا اربعین را از مقاطع بسیار مهم تاریخ اسلام خواندند و گفتند: «اگر روز عاشورا اوج مجاهدت و فداکاری جان‌های عزیز و بزرگوار بود، دوره ۴۰ روزه پس از آن نیز اوج مجاهدت برای تبیین و افشای حقایق بود و این تبیین مجاهدانه امام سجاد، حضرت زینب و جناب ام‌کلثوم و صبر فوق‌العاده خاندان پیامبر، مکمل آن فداکاری و موجب ماندگاری قیام کربلا شد.»

■ **خنثی کردن هجمله‌های تبلیغاتی با حرکت تبیینی**
رهبر انقلاب با اشاره به هجمه تبلیغاتی دشمنان علیه ملت ایران برای تأثیرگذاری بر افکار عمومی با روش‌ها و ابزارهای مختلف، حرکت تبیینی را خنثی‌کننده هجمله‌های تبلیغاتی دانستند و

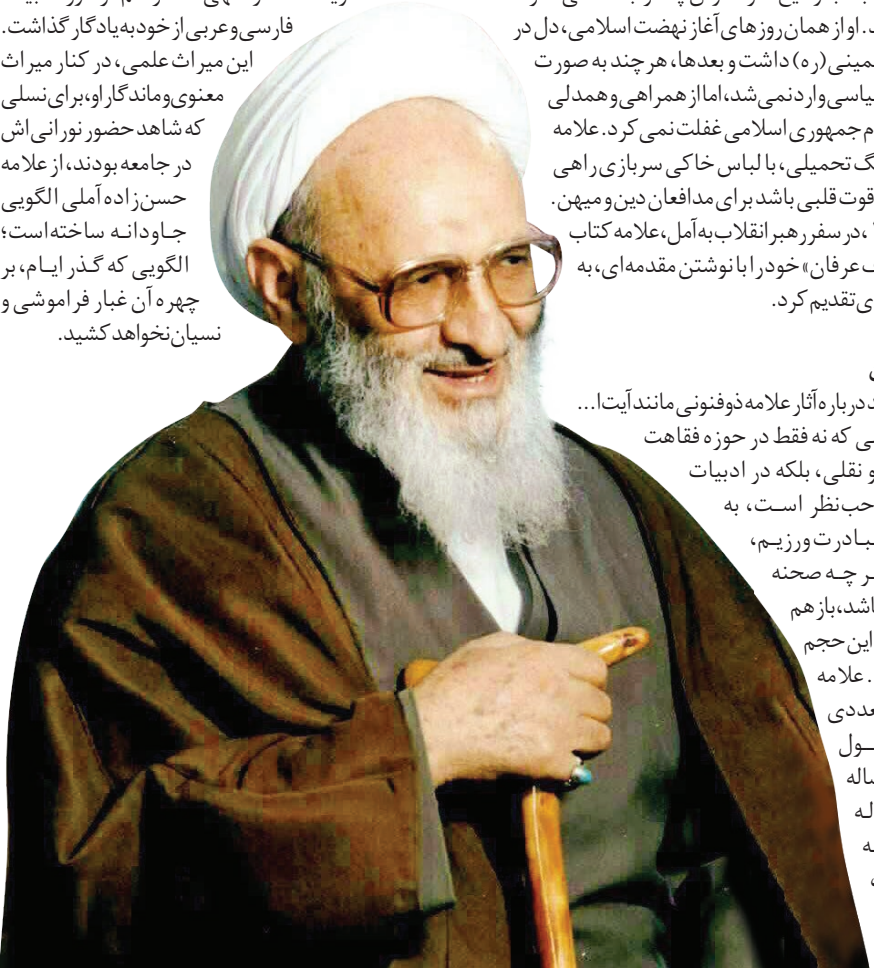
همسفر با «سالک توحیدی»

شرحی از زندگی منحصر به فرد علامه حسن زاده آملی

علامه حسن زاده هنگام حضور در جبهه‌ها با لباس سربازی

«رساله فی التضاض»، «ترجمه و تعلیق الجمع بین الزائین»، «ترجمه و شرح سه نمط آخر اشارات»، «تصحیح و تعلیق شفا»، «تصحیح و تعلیق اشارات» و «تقدیم و تصحیح و تعلیق آغاز و انجام کلامی» در فلسفه، کتاب‌ها و رساله‌هایی مانند «رساله لقاء...»، «رساله إنه الحق»، «شرح فصوص الحکم»، «عرفان و حکمت متعالیه»، «تصحیح رساله مکاتبات»، «رساله مفتاح المخازن» و «رساله‌ای در سیر و سلوک» را هم در عرفان به رشته تحریر در آورد و افزون بر آن‌ها، «تصحیح کلبه و دمنه»، «تصحیح گلستان سعدی»، «مصادر اشعار منسوب به امیرالمؤمنین (ع)»، «تقدیم و تصحیح و تعلیق نصاب الصبیان»، «دیوان اشعار»، «ده رساله فارسی»، «هزار و یک نکته» و «الهی‌نامه» را هم در حوزه ادبیات فارسی و عربی از خود به یادگار گذاشت. این میراث علمی، در کنار میراث معنوی و ماندگار او، برای نسلی که شاهد حضور نورانی اش در جامعه بودند، از علامه حسن زاده آملی الگویی جاودانه ساخته است؛ الگویی که گذر ایام، بر چهره آن غبار فراموشی و نسیان نخواهد کشید.

در عرصه علوم عقلی و سلوک معنوی، به‌علی درجه می‌رسند و این دور در شخصیت آن‌ها، هیچ تبیینی ایجاد نمی‌کند. سال‌های تدریس در حوزه علمیه و تهذیب نفس، برای علامه سال‌هایی بسیار پربار بود. در همین سال‌ها بخش مهمی از آثار وی به رشته تحریر درآمد. با این حال، ظرف وجودی علامه و استعدادش در هر دو عرصه، پیش از ورود به چهلمین سال عمر نیز، مشهود بود. علامه حسن زاده آملی، در عنوان جوانی خوابی دید که برای او حجتی در طی طریق و موفقیت‌های عمر شد؛ خوابی که در آن به محضر ثامن الحجج (ع) مشرف شد و از پیمانه علم الهی و لی‌خدا سیراب. اما همه این دلمشغولی‌ها، مانع از آن نمی‌شد که علامه حسن زاده، نسبت به وقایع اطراف او آن‌چه در جامعه می‌گذرد، بی‌تفاوت باشد. اواز همان روزهای آغاز نهضت اسلامی، دل در گرو راه امام خمینی (ره) داشت و بعدها، هر چند به صورت عیان در امور سیاسی وارد نمی‌شد، اما از همراهی و همدلی بارهبری و نظام جمهوری اسلامی غفلت نمی‌کرد. علامه در هنگامه جنگ تحمیلی، با لباس خاکی سربازی راهی جبهه‌ها شد تا قوت قلبی باشد برای مدافعان دین و میهن. در سال ۱۳۷۷، در سفر رهبر انقلاب به آمل، علامه کتاب «انسان در عرف عرفان» خود را با نوشتن مقدمه‌ای، به آیت‌... خامنه‌ای تقدیم کرد.

■ **آن قلم‌زین**

وقتی قرار باشد درباره آثار علامه ذوفنونی مانند آیت‌... حسن زاده آملی که نه فقط در حوزه فقهات و علوم عقلی و نقلی، بلکه در ادبیات و هنر نیز صاحب‌نظر است، به قلم‌رسانی می‌باید روز و ریزم، بی‌گمان هر چه صحنه عرصه فراخ‌تر باشد، باز هم قادر به پذیرش این حجم سترگ نیست. علامه در کنار آثار متعددی مانند «الاصول الحکمیة»، «رساله جعل»، «رساله رؤیا»، «رساله نفس‌الامر»، «رساله نهج‌الولایه»،

رامی دانست؛ از فلسفه بگیرد تا نجوم و هیئت و ریاضیات و حتی

علوم اختصاصی و پیچیده‌ای مانند «اکرم المالاتوس»؛ همان علمی که امروز به آن «مثلاثت کروی» می‌گویند. علامه حسن زاده در این اقیانوس پهناور، غرق شد؛ شب و روز نمی‌شناخت و هیجان‌ش، ذوق استاد را چنان بر می‌انگیخت که تدریس خصوصی‌اش به شاگرد خوش‌قریحه، ساعتی پیش از نماز صبح آغاز می‌شد و بعد از اقامه نماز، تا حوالی ظهر ادامه می‌یافت و بعد از آن هم، در جلسات درس نیمه خصوصی و عمومی، این طلبه اعجوبه آملی بود که در مجلس، توجه علامه شعرانی را به سوی خود جلب می‌کرد. مرحوم علامه حسن زاده آملی، از استادش علامه شعرانی، اجازه اجتهاد گرفت و اقامتش نزد او، ۱۳ سال طول کشید. این شاگردی، تنها علامه حسن زاده را در فقه، فلسفه، علوم ریاضی و نجوم استاد نکرد؛ علامه شعرانی را «اعراف ذوفنون» می‌نامیدند و طلبه خوش‌قریحه آملی تا به مرز اجتهاد برسد، در عرصه معرفت و سلوک نیز، نزد استادش به کسب فیض پرداخت و با تشویق او، زبان فرانسوی را هم آموخت. علامه حسن زاده درباره استادش، علامه شعرانی می‌گفت: «آقای شعرانی ذوالفنون بودند. بنده هیچ‌یک را استادم یا تبحر در منقول، مثل ایشان ندیدم. فرانسه را به اندازه عربی می‌دانست و مسلط بود. جناب علامه شعرانی در ادبیات، قلم‌توانایی داشت. فارسی را خیلی سنگین و قوی و فصیح می‌نوشت. در ریاضیات عالی، در نجوم [هم‌همین‌طور...]. من بارها این مطلب را به عرض رسانده‌ام [که] در میان علمای روحانی ما، در عصر خودم، بنده کسی را به تبحر در ریاضیات از ایشان بهتر و برتر ندیدم.»

■ **سر حلقه ایمان و عمل**

علامه حسن زاده آملی در سال ۱۳۴۲، راه‌قمرارپیش گرفت تا بیشتر بداند و بیاموزد و بیاموزاند؛ آن‌جا بود که در کنار تدریس و تحقیق، به مجلس درس علامه طباطبایی و برادر وی، آیت‌... محمد حسن الهی راه یافت و در کنار فراگیری فلسفه، روح را در دریای عرفان اسلامی شست و شوداد. شکفتگی معنوی و جدی شدن سلوک عرفانی علامه حسن زاده آملی، در همین دوره آغاز شد؛ ۱۷ سال شاگردی علامه و فراگیری بخش‌هایی از بحار الانوار و «تمهید القواعد» و تلمذ در محضر سید مهدی قاضی طباطبایی، فرزند مرحوم سید علی قاضی، عارف نامی معاصر، در جلای ذهن و روح علامه حسن زاده آملی سخت‌مؤثر افتاد. او که در فلسفه، جزو سرآمدان روزگار خود شده بود، در زمره پهلوانان میدان سیر و سلوک معنوی نیز، درآمد و این، از شگفتی‌های مکتب اهل بیت (ع) است که دست‌پروردگانش، در

جواد نوابیان رودسری - مردی که دیروز پیکر پاکش، در آن خانه مصفا‌ی روستایی، در «ایرا»، جایی در ۸۰ کیلومتری آمل آرام گرفت، علامه‌ای ذوفنون بود که باور و مندی نسل ما را به خصایص اعجوبه‌هایی مانند بوعلی و بیرونی و عرفای نام‌آوری که نامشان یادآور بندگی و اطاعت از خداوند است، تقویت می‌کرد. نسل ما، با علامه حسن زاده آملی بسیاری از زیبایی‌های مسلمانی را به چشم دید. برای فرزندان مادشوار خواهد بود که روایت‌پدران‌شان را در باره زندگی و مرام عالمی‌باور کنند که همه نگاه‌ها به سوی بود و او تنها دیده به سوی معبود می‌گشود. علامه حسن زاده آملی، تربیت‌یافته خاص آن مکتبی است که از صدر اسلام تاکنون، در و گوهرهای کم‌مانند و بی‌مانندی را به جامعه بشری تقدیم کرده است. داغ هجران علامه، یک داغ ابدی است؛ «إِذَا مَاتَ الْعَالِمُ ثُمَّ فِي الْإِسْلَامِ ثَلَاثَةٌ لَا يَسْتُذْهَبُ شَيْءٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ» و اکنون که این قلم‌قاصر، قرار است از او بنویسد و شرحی مختصر از فرازهای زندگی و خصایص وی را آواگویی کند، در بیان در مانده است و در نگارش مستاصل؛ مگر می‌شود وصف‌نور را به رشته تحریر در آورد؟ وصف‌نور را کسی می‌داند که نور دیده و چشم‌نگارنده، ناتوان از رؤیت چنین حقیقتی است. با این حال، رنج‌فراق آن‌در دانه‌زمانه و وظیفه و سالتی که قلم بر دوش صاحبش می‌گذارد، گفتن از تاریخ زندگی او را، هر چند به صورت مختصر و ظاهری، واجب می‌کند و این نوشتار، ادای آن واجب است؛ «رَبَّنَا اقْبَلْ مِنَّا إِنَّك أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ».

■ **از سپیده سحر تا اذان ظهر**

مرحوم علامه حسن زاده آملی در فرازی از «الهی‌نامه» خود آورده است: «الهی، به ۴۲ رسیدم، ام‌چند سال ایام صیابوت بود و بعد از آن تا اربعین، دوران نخوت جوانی و غرور تحصیل‌فنون و جنون، اینک حاصل بیداری دو ساله‌ام، آه گاه‌گاهی است. این لاله‌الاناث، جز آه در بساط ندارم؛ از من آهی و از تو نگاهی.» این جملاتی که از دل بر خاسته و لاجرم بر دل می‌نشیند، حاصل ضیافتی است که نگارنده‌اش، نیم‌قرن پیش از این، در آن حضور داشت؛ ضیافتی که عطر زیبایی توحید، فضايش را پر کرده بود و شربت روح‌بخش معرفت، عطش حاضرانش را فرومی‌نشاند. طبق بیان این فراز، علامه تا حدود ۱۳ سالگی، عمر خویش را یکسره وقف کسب دانش و معرفت کرد؛ البته از پیروزش روح غافل نبود، اما آن‌چه مادر باره شخصیت و سلوک معنوی آن مرحوم شنیده‌ایم، ظاهر حاصل تغییر احوالی بود که در پنجمین دهه زندگی بر آن عالم جلیل وارد شد و او را از آن جایگاه رفیع که داشت، بالاتر برد. علامه حسن حسن زاده آملی، زاده روستای «ایرا» از توابع آمل، در سال ۱۳۰۷ خورشیدی بود. او تحصیلات ابتدایی را تا کلاس ششم گذراند و در سال ۱۳۲۳، تصمیم گرفت در درس و بحث‌را در حوزه علمیه آمل ادامه دهد؛ علامه در این هنگام ۱۶ سال داشت. خودش در جایی نوشته است: «نصف شب از خواب برخاستم و وضو گرفتم. همه اهل خانه در خواب بودند. نخواستم اظهار کنم تا آن‌ها هم بدانند. در خانه مایک دیوان حافظ بود... گفتم: آقای حافظ! من که نمی‌دانم آن‌هایی که با تو فال می‌گیرند، چه می‌کنند... می‌کنم فاتحه برای شما می‌خوانم، شما هم بگویید من چه کنم؟ دنبال درس بروم یا نه؟ فاتحه را خواندم دیوان را باز کردم... غزلی آمد که کلمه مدرسه داشت. همین کلمه مدرسه خیلی در من اثر گذاشت و بی‌تاب‌شدم که آن شب را به‌روز بیامور و صبح بروم سراغ مدرسه» و چه آغاز شور انگیزی بود حضور در مدرسه جامع آمل و بعد، رفتن به تهران و آشنا شدن با آیت‌... ابوالحسن شعرانی. راهیایی به مجلس درس آن استاد یگانه، پس از مدتی رنج و تعب میسر شد؛ در مدرسه ابوالفتح‌خان، روح طلبه جوان آملی، آرام نمی‌گرفت؛ شاید ندایی از درون، دائم‌بوی‌نهیب می‌زد که این قدح‌آب، عطش‌تورا فرو نمی‌نشاند؛ بی‌تاب‌شد و نوزد استاد و همشهری‌اش، شیخ محمد تقی آملی به درددل پرداخت و حاصل آن گفت‌وگو، راهنمایی شیرین استاد بود و پیدا کردن مراد. علامه شعرانی، یک عالم همه‌چیزدان بود؛ نمونه‌اش را نمی‌شود راحت پیدا کرد؛ و مجتهد و فقیهی توانمند که انواع علوم

در پی در گذشت عالم ربانی و عارف عامل، علامه حسن زاده آملی، علاوه بر سران سه‌قوه، مراجع عظام تقلید؛ حضرت آیت‌سبحانی، نوری همدانی و علوی گرگانی، همچنین، آیت‌... آملی لاریجانی، رئیس مجمع تشخیص، آیت‌... جنتی، دبیر شورای نگهبان، حجت الاسلام مروی، تولیت آستان قدس رضوی و شخصیت‌های دانشگاهی و حوزوی این ضایعه بزرگ را تسلیت گفتند.

■ **آیت‌... رئیس؛ و رئیس جمهور**

«این اندیشمند متبحر و جامع‌نگر، حیات طویه خود را وقف تألیف و تبیین آثار گوناگون اعتقادی، فلسفی، عرفانی، ریاضی، نجوم، ادبیات فارسی و عربی نمود و کارنامه درخشان و پرباری از خود به یادگار گذاشت.

مقام والای علمی، پرورش‌شاگردان برجسته در کنار تقوا، اخلاص، اخلاق و تهذیب نفس، سلوک عرفانی و تعهد انقلابی و اجتماعی، از ویژگی‌های متمایز و ماندگار این چهره فرهیخته بود که باقیات صالحات ارزشمندی برای ایشان است.»

■ **حجت الاسلام والمسلمین محسنی‌اژه‌ای؛ رئیس قوه قضاییه**

«آن شخصیت برجسته در طول عمر شریف خویش، علاوه بر پاسداری و ترویج معارف حقه شیعه و مکتب اهل بیت (ع)، تدریس و نگارش آثار ماندگار و در زمینه فلسفه، عرفان،

هیئت، ریاضی، نجوم و ادبیات فارسی و عربی و تفسیر و حاشیه‌نگاری بر مهم‌ترین کتب بزرگان فقه، عرفان و فلسفه، شاگردان بسیاری را نیز در این حوزه‌ها پرورش داد و همواره از پیشگامان دفاع از مبانی نظام اسلامی و همراه امام (ره) و رهبری معظم انقلاب بودند؛ عاش سید و مات سعاداً.»

■ **دکتر محمد باقر قالیباف؛ رئیس مجلس**

«علامه حسن زاده یکی از سرمایه‌های بی‌نظیر حوزه‌های علمیه و جامع علوم و معارف بود... ایشان که در سلوک الهی... و وقوف بر اسرار عالم هستی، مقامی بی‌بدیل یافته بود، عمر پربرکت خویش را صرف تعظیم امر خالق و شفقّت با خلق نمود و با بذل علم و دانش بی‌پایاب خویش، جان‌های آگاه و جویای حقیقت را از دریای معارف الهی سیراب کرد.

فقدان آن آفتاب تابان عرفان و فلسفه و پیشوای اهل زهد و ورع برای جامعه علمی به خصوص حوزه‌های علمیه جهان اسلام به معنای واقعی کلمه جبران‌ناشدنی و خسارت‌بار است.»

